

POSTĘPOWANIE WŁADZ CZESKICH I POŁOŻENIE LUDNOŚCI POLSKIEJ NA ŚLĄSKU CIESZYŃSKIM W OKRESIE PRZEDPLEBISCYTOWYM (LUTY 1919– LIPIEC 1920) W ŚWIELE DOKUMENTÓW Z ARCHIWUM INSTYTUTU JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W AMERYCE

Tomasz Landmann <https://orcid.org/0000-0002-9753-9373>

Międzynarodowa Wyższa Szkoła Logistyki i Transportu we Wrocławiu

ABSTRACT

THE CONDUCT OF THE CZECH AUTHORITIES AND THE SITUATION OF THE POLISH POPULATION IN CIESZYN SILESIA IN THE PRE-PLEBISCITE PERIOD (FEBRUARY 1919–JULY 1920) IN THE LIGHT OF DOCUMENTS AVAILABLE IN JÓZEF PIŁSUDSKI INSTITUTE OF AMERICA

The subject of the article is the conduct of the Czech authorities towards Poles and the situation of the Polish population in Cieszyn Silesia in the period from the end of February 1919 to July 1920. The aim of the considerations was to identify and describe selected phenomena characterizing the situation of the Polish population and Polish-Czech social tensions, contributing to the deepening of the Polish-Czechoslovak dispute over Cieszyn Silesia in the pre-plebiscite period. The research material consisted of documents from the Archives of the Józef Piłsudski Institute in America, and auxiliary documents as well as studies from scientific literature were used too. The analysis of the presented material allows us to conclude that Polish messages indicated numerous manifestations of the anti-Polish activities from the Czech authorities in Cieszyn Silesia. Czech propaganda and agitation activities, persecution and attempts to bribe the Polish population, obstruction of the development of Polish education, and the use of the army and gendarmerie to support the Czechization of the region were taken into account. An important role was assigned to paralyzing the professional activity of Poles in workplaces, especially in the mining industry. The activities of the German minority and Silesian circles in destabilizing the region and strengthening Polish-Czech social tensions were noted. Reference was made to the resettlement of the Polish population

and the Czech foreign propaganda aimed at supporting the policy of Czechoslovakia in gaining international support for Cieszyn Silesia.

Keywords: Czechoslovakia, social tensions, plebiscite, Poland, Cieszyn Silesia.

Słowa kluczowe: Czechosłowacja, napięcia społeczne, plebiscyt, Polska, Śląsk Cieszyński.

WSTĘP I WPROWADZENIE DO OMAWIANEJ PROBLEMATYKI

Problematyka artykułu dotyczy zagadnień związanych z postępowaniem władz czeskich, położeniem ludności polskiej oraz polsko-czeskimi napięciami społecznymi na Śląsku Cieszyńskim od końca lutego 1919 do lipca 1920 roku.

Cezura czasowa artykułu obejmuje wydarzenia, do których doszło w okresie przedplebiscytowym z uwagi na ówczesne plany przeprowadzenia plebiscytu w sprawie przynależności państwowej Śląska Cieszyńskiego, Spisza i Orawy. Skupiono się wyłącznie na analizie wybranych przekazów zaprezentowanych przez stronę polską w okresie od zawieszenia działań zbrojnych w wojnie między Polską a Czechosłowacją do rozstrzygnięcia przynależności państwowej Śląska Cieszyńskiego na mocy decyzji Rady Ambasadorów.

Celem rozważań uczyniono poznanie wybranych zjawisk charakteryzujących położenie ludności polskiej i polsko-czeskie napięcia społeczne, przyczyniających się do pogłębienia sporu Polski i Czechosłowacji o Śląsk Cieszyński w okresie przedplebiscytowym.

W artykule uwagę skoncentrowano na materiałach archiwalnych pozyskanych z Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce (AIJP), a jedynie w zakresie uzupełniającym na innych materiałach archiwalnych. Wybór należy uzasadnić stanowiskiem, zgodnie z którym pierwsze z wymienionych stanowiły szczególnie interesujące źródło wiedzy na temat szerzej rozumianych stosunków i problemów społecznych w napięciach polsko-czeskich o Śląsk Cieszyński w badanych latach. W charakterze pomocniczym skorzystano z metody badawczej w postaci analizy piśmiennictwa naukowego z wybranego tematu.

Skupiono się na ukazaniu stosunków społecznych na Śląsku Cieszyńskim, zdając sobie sprawę z tego, że stosunki polityczne i wojskowe, w tym stan relacji polsko-czeskich oraz uwarunkowań międzynarodowych determinujących konflikt o Śląsk Cieszyński w badanych latach, doczekały się już obszernego opracowania w piśmiennictwie naukowym. Zagadnienie stosunków politycznych Polski i Czechosłowacji po zakończeniu wojny między obu krajami na przełomie stycznia i lutego 1919 roku aż do rozstrzygnięcia przynależności Śląska Cieszyńskiego na mocy decyzji Rady Ambasadorów podjęli tacy autorzy, jak Wiesław Balcerak, Andrzej Essen, Katarzyna Gawron, Janusz Gruchała, Dušan Janak, Petr Jelínek, Petr Kacíř, Marek Kazimierz Kamiński, Piotr Kołakowski, Andrzej Stępiak, Sebastian Pilarski,

Krzysztof Szelong, Alina Szklarska-Lohmannowa, Franciszek Szymiczek czy Jaroslav Valenta¹. Uwzględniając ograniczenia objętościowe artykułu i wyczerpujący stan badań, zrezygnowano z dokładniejszej analizy stosunków wojskowych, w tym konspiracji wojskowej na Śląsku Cieszyńskim².

Kluczowe znaczenie dla zachowania sprawy polskiej na Śląsku Cieszyńskim należy przypisać działaniom Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego jako reprezentacji ludności polskiej, będącej wykonawcą założeń polityki rządowej II RP w latach 1918–1920³. W protokołach z licznych posiedzeń plenarnych Rada zebrała informacje na temat sytuacji na Śląsku Cieszyńskim w pierwszych miesiącach po zakończeniu I wojny światowej, w czasie wojny II RP z Czechosłowacją oraz w okresie

¹ Zob. W. Balcerak, *Powstanie państw narodowych w Europie Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 1974; idem, *Stosunki polsko-czechosłowackie 1918–1939. Uwarunkowania i determinanty* [w:] *Stosunki polsko-czechosłowackie a rewolucje ludowo-demokratyczne*, red. W. Balcerak, Wrocław 1980, s. 9–25; K. Gawron, *Stosunki polsko-czechosłowackie w latach 1918–1939 jako przyczynek do badań nad konfederacją polsko-czechosłowacką 1939–1943* [w:] *Wiek XX. Studia z historii myśli politycznej i idei*, red. P. Tomaszewski, Toruń 2004, s. 54–58; P. Jelínek, *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918–1924*, Opava 2009; P. Kacíř, *Obsazení Těšínska v roce 1919 – k některým aspektům československo-polského územního sporu* [w:] *Slezsko v dějinách českého státu*, red. M. Borák, Opava 1998, s. 302–310; idem, *Terrorismus na Těšínském Slezsku v souvislosti s přípravou plebiscitu v letech 1919–1920* [w:] *Śląsk Cieszyński u zarania polskiej i czechosłowackiej niepodległości 1918–1920*, red. K. Nowak, Cieszyn 1999, s. 61–68; A. Essen, *Edvard Beneš z perspektywy Warszawy w latach 20. i 30.*, „Dzieje Najnowsze” 2000, nr 32 (3), s. 79–88; idem, *Polityka Czechosłowacji w Europie Środkowej w latach 1918–1932*, Kraków 2006; J. Gruchała, *Czeskie stronnictwa polityczne wobec konfliktu cieszyńskiego (1919–1920)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1996, z. 4, s. 463–485; D. Janák, *Československo-polské vztahy v letech 1945–1989* [w:] *Konflikt – rywalizacja – współpraca w Europie Środkowej w XX–XXI wieku. Meandry stosunków polsko-czeskich*, red. T. Skibiński, D. Janák, R. Zenderowski, Warszawa 2021, s. 135–168; M.K. Kamiński, *Konflikt polsko-czeski 1918–1921*, Warszawa 2003; P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918–1939*, Warszawa 2009; S. Piłarski, *Zarys stosunków polsko-czechosłowackich 1918–1933*, Toruń 2008; A. Stępnia, *Kwestia narodowa a społeczna na Śląsku Cieszyńskim pod koniec XIX i na początku XX wieku (do 1920 roku)*, Katowice 1986; K. Szelong, *Podłoże organizacyjne akcji plebiscytowej na Śląsku Cieszyńskim* [w:] *Z najnowszych dziejów Śląska Cieszyńskiego*, red. M.W. Wanałowicz, Katowice 1992, s. 29–63; A. Szklarska-Lohmannowa, *Polsko-czechosłowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918–1925*, Wrocław 1967; F. Szymiczek, *Walka o Śląsk Cieszyński w latach 1914–1920*, Komorów 2010; J. Valenta, *Kilka uwag o koncepcjach polityki zagranicznej Czechosłowacji i Polski w okresie międzywojennym 1918–1939* [w:] *Stosunki polsko-czesko-słowackie w latach 1918–1945*, red. E. Orłof, Rzeszów 1992; *Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego*, red. J. Valenta, Ostrawa–Praga 1992; J. Valenta, *Polska i Polacy w oczach Czechów*, „Dzieje Najnowsze” 1995, z. 2, s. 135–142.

² Zob. E. Długajczyk, *Polska konspiracja wojskowa na Śląsku Cieszyńskim w latach 1919–1920*, Katowice 2005; idem, *Tajny front na granicy cieszyńskiej. Wywiad i dywersja w latach 1919–1939*, Katowice 1993; M.K. Kamiński, *Problem wycofania wojsk czeskich z części Śląska Cieszyńskiego między Wisłą a Olzą (luty 1919 r.)*, „Dzieje Najnowsze” 2000, nr 32(3), s. 35–60; P. Kołakowski, op. cit.; M. Przeperski, *Niezośny ciężar braterstwa. Konflikty polsko-czeskie w XX wieku*, Kraków 2016.

³ Obszerniej na temat funkcjonowania Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego zob. B. Cybulski, *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego (1918–1920). Studium historyczno-prawne*, Opole 1980; idem, *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego. Próba oceny działalności i dokonań*, „Pamiętnik Cieszyński” 1994, t. 8, s. 37–54.

przed- i poplebiscytowym⁴. Rada utrzymywała stały kontakt z polskim Ministerstwem Spraw Wojskowych, Ministerstwem Spraw Zagranicznych i kręgami rządowymi. W październiku 1918 roku wydała odezwę do ludności Śląska Cieszyńskiego proklamującą przynależność regionu do Polski, formułując jednocześnie postulat ukształtowania trwałej granicy polsko-czeskiej w ramach przyszłego porozumienia rządów w Warszawie i Pradze⁵.

23 stycznia 1919 roku wojska czeskie rozpoczęły działania zbrojne na Śląsku Cieszyńskim. W odezwie Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego, wydanej 27 stycznia w odpowiedzi na atak czeski, pojawiło się wezwanie robotników polskich zatrudnionych w czeskich przedsiębiorstwach do uczestnictwa w strajku generalnym. Rada sformułowała obietnicę wynagrodzenia wszystkim strajkującym utraconych zarobków. Wdowom i sierotom po ofiarach wojny polsko-czechosłowackiej obiecano zasiłki i zaopatrzenie⁶. W lutym 1919 roku w perspektywie rozstrzygnięć międzynarodowych w sprawie Śląska Cieszyńskiego Rada oprotestowała z kolei wytyczenie nowej, korzystniejszej dla Czechosłowacji, linii demarkacyjnej. Był to skutek umowy podpisanej podczas konferencji paryskiej dnia 3 lutego. Zdawano sobie sprawę z czeskich zabiegów dyplomatycznych w Paryżu i obawiano się faworyzowania Czechów w trakcie spodziewanej eskalacji konfliktu. Rozstrzygnięcie na korzyść Czech uznano za złamanie prawa narodów do samostanowienia, mając na uwadze dominację ludności polskiej⁷.

Według spisu powszechnego przeprowadzonego w 1910 roku ludność polskojęzyczna stanowiła większość ludności Śląska Cieszyńskiego. Jej odsetek sięgał 54,8% mieszkańców. Dla porównania, ludność czeska stanowiła 27,1%, niemiecka 18%, a pozostałe nacje 0,1%. Zgodnie z opinią Gustawa Szury, jednego z reprezentantów polskiego rządu na powojennej konferencji pokojowej w Paryżu, statystyki obrazujące obecność ludności polskiej zostały zaniżone pod wpływem nacisków ze strony urzędników czeskich i niemieckich oraz ze względu na tendencyjny sposób przeprowadzenia samego spisu⁸. Zróżnicowanie narodowościowe regionu było czynnikiem o istotnym znaczeniu w perspektywie rywalizacji Polski i Czechosłowacji

⁴ Szczególnie wartościowe w świetle poczynionych ustaleń na temat znaczenia Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego są zbiory dokumentów: *Protokoły posiedzeń plenarnych Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego (1918–1920)*, cz. I, oprac. E. Długajczyk, M. Skrzypek, Cieszyn 2016; *Protokoły posiedzeń plenarnych Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego (1918–1920)*, cz. II, oprac. E. Długajczyk, M. Skrzypek, Cieszyn 2016.

⁵ Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], Zbiór druków ulotnych, sygn. 2/56/0/2/75, Odezwa Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego do ludu śląskiego z dn. 30 X 1918 r. proklamująca przynależność Księstwa Cieszyńskiego do Polski.

⁶ Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce [dalej: AIJP w Ameryce], Adiutancja Generalna Naczelnego Wodza,teczka 701/2/14, Odezwa Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego z dn. 27 I 1919 r.

⁷ AAN, Zbiór druków ulotnych, sygn. 2/56/0/2/75, Protest Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego przeciwko wydaniu Śląska Cieszyńskiego Czechom z dn. 5 II 1919 r.

⁸ Memoriał Gustawa Szury, delegata Rady Narodowej Śląska Cieszyńskiego, z dn. 29 XII 1918 r. złożony we francuskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych [w:] *Akty i dokumenty dotyczące sprawy granic Polski na Konferencji Pokojowej w Paryżu 1918–1919*, cz. IV: *Śląsk Cieszyński, Spisz i Orawa*, Paryż 1926, s. 19.

w okresie przedplebiscytowym. Oba państwa starały się dotrzeć do ludności Śląska Cieszyńskiego, wykorzystując rozmaite formy pomocy bądź naciski, oskarżając przy tym drugą stronę o wrogię i pozaprawne działania. W konsekwencji generowało to konflikty i pogłębiało antagonizm II RP i Republiki Czechosłowackiej⁹.

DZIAŁANIA CZECHÓW WOBEC LUDNOŚCI POLSKIEJ I PRZEJAWY POLSKO-CZESKICH NAPIĘĆ SPOŁECZNYCH NA ŚLĄSKU CIESZYŃSKIM

W dniach od 23 stycznia do 25 lutego 1919 roku Polska i Czechosłowacja prowadziły działania zbrojne o przejęcie kontroli nad Śląskiem Cieszyńskim. Wojnę zainicjowała strona czeska, systematycznie dążąc do umiędzynarodowienia konfliktu i przeforsowania swoich racji przy udziale dyplomacji skierowanej głównie do strony francuskiej. Konflikt polsko-czeski stał się przedmiotem konferencji paryskiej, podczas której podjęto również decyzję o potrzebie przeprowadzenia plebiscytu w sprawie przynależności państwowej Śląska Cieszyńskiego. Postanowienie w tej sprawie usankcjonowano 27 września 1919 roku na mocy decyzji Rady Najwyższej, złożonej z szefów rządów francuskiego, brytyjskiego, amerykańskiego i włoskiego. Plebiscyt miał się odbyć w terminie do trzech miesięcy od momentu przekazania decyzji obu państwom, przy czym z inicjatywy polskiej dyplomacji obszar plebiscytowy rozszerzono o kilka powiatów w regionach Spiszu oraz Orawy¹⁰. Trudna sytuacja wewnętrzna na pograniczu polsko-czeskim spowodowała, że termin plebiscytu przesunięto aż do czasu przybycia i zabezpieczenia warunków pokojowych przy udziale Międzysojusznicy Komisji Plebiscytowej. Jej przedstawiciele zjawili się w Cieszynie, wraz z pokojowymi wojskami francuskimi i włoskimi, pod koniec stycznia 1920 roku¹¹.

Mimo formalnego zakończenia wojny polsko-czechosłowackiej w lutym 1919 roku i wytyczenia nowej linii demarkacyjnej nie ustawały wzajemne oskarżenia i spory na Śląsku Cieszyńskim¹². Strona polska informowała o niezadowoleniu części armii Czechosłowacji w związku z zawieszeniem działań wojennych. W jednym

⁹ K. Lewandowski, *Stosunki polsko-czechosłowackie w latach 1918–1939* [w:] *Przyjaźnie i antagonizmy. Stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918–1939*, red. J. Żarnowski, Wrocław 1977, s. 239.

¹⁰ *Sprawy polskie na Konferencji Pokojowej w Paryżu w 1919 r. Dokumenty i materiały*, t. 2, red. R. Bierzanek, J. Kukułka, K. Lapter, Warszawa 1967, s. 87.

¹¹ M. Skrzypek, *Integracja i dezintegracja Śląska Cieszyńskiego w świetle zmian przynależności państwowej po 1918 roku* [w:] *Śląsk Cieszyński. Granice – przynależność – tożsamość*, red. J. Spyra, Cieszyn 2008, s. 47.

¹² Istotnym źródłem wiedzy na temat polsko-czechosłowackich napięć na Śląsku Cieszyńskim pozostawały informacje pozyskiwane od mniejszości polskiej mieszkającej w Czechosłowacji. Obszerniej na ten temat zob. D. Misze wski, *Aktywność polityczna mniejszości polskiej w Czechosłowacji w latach 1920–1938*, Toruń 2002, s. 49–61.

z poufnych raportów Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego (NDWP) z 28 lutego pisano nawet o rozpoczęciu rozruchów rewolucyjnych w wojsku sąsiada. Na podstawie relacji naocznego świadka stwierdzono, że żołnierze czescy mieli bezprawnie zabierać pieniądze osobom przejeżdżającym przez stację kolejową w Karwinie. Przekazywano informacje na temat kolejnych aresztowań miejscowej ludności polskiej przez Czechów¹³. Po zawieszeniu broni zaproponowano, by polskie władze nie zgodziły się na propozycję czeską, aby Śląsk Cieszyński był regionem wolnym od ceł. Pomysł oceniono jako niebezpieczny, ponieważ „bierze [...] księstwo w orbitę jednoci gospodarczej Republiki Czeskiej”¹⁴. Szerzej rozumiane sprawy gospodarczo-handlowe stanowiły istotny przedmiot nieporozumień między II RP a Czechosłowacją na kanwie konfliktu o Śląsk Cieszyński w okresie przedplebiscytowym. Różne wizje rozwoju gospodarczego regionu w ocenach władz polskich i czeskich osłabiały możliwość wypracowania spójnego programu gospodarczego, wspierającego rozwój ludności, którą w większości stanowili Polacy.

Stosunkowo szybko od formalnego zawieszenia walk na froncie Czesi mieli przystąpić do działań propagandowo-agitacyjnych na Śląsku Cieszyńskim¹⁵. Charakterystyczne przykłady zostały przedstawione w kolejnych meldunkach sytuacyjnych oficera łącznikowego Ministerstwa Spraw Wojskowych przy Międzynarodowej Komisji Plebiscytowej w Cieszynie, rotmistrza Wacława Czaczki-Rucińskiego. Ważną wzmianką okazało się przemilczenie przez większość czeskich gazet informacji na temat mającej się odbyć w Krakowie konferencji polsko-czeskiej w sprawie próby zażegnania sporu o Śląsk Cieszyński. Konferencja ostatecznie odbyła się w dniach 21–29 lipca 1919 roku, ale nie przyniosła oczekiwanego rozwiązania dla żadnej ze stron¹⁶. Z kolei w gazetach, które zdecydowały się zamieścić informacje na temat

¹³ AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka 701/2/14, Raport Naczelnego Dowództwa WP pt. Sytuacja u Czechów z dn. 28 II 1919 r.

¹⁴ Polskie MSZ poleciło NDWP ponowienie propozycji Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego dotyczącej utrzymania polskiej taryfy celnej na linii demarkacyjnej, ze zwolnieniem od opłat jedynie towarów pierwszej potrzeby. Ibidem, Depesza Ministerstwa Spraw Zagranicznych do Naczelnego Dowództwa WP z dn. 16 V 1919 r.

¹⁵ Już na początku III 1919 r. przy okazji omawiania sprawy Śląska Cieszyńskiego na konferencji w Paryżu Departament Polityczny polskiego MSZ miał utwierdzić się w przekonaniu, że na obszarze spornego regionu „Czesi posiadają poparcie wpływowych kół radykalnych i wyzyskują owo poparcie z właściwą sobie bezwzględnością”. Pismo Wydziału Kontroli do Departamentu Politycznego MSZ z dn. 8 III 1919 r. zawierające informacje o sprawach polskich na konferencji pokojowej [w:] *Polskie dokumenty dyplomatyczne, styczeń–maj 1919*, red. S. Dębski, Warszawa 2016, s. 440.

¹⁶ AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka 701/2/105, Pismo Sekcji Wojskowo-Dyplomatycznej Oddziału II Informacyjnego Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego do Adiutantury Generalnego Naczelnego Wodza z dn. 17 VII 1919 r. Podczas konferencji delegacja polska stała na stanowisku, zgodnie z którym ludność polska zamieszkująca większość obszaru Śląska Cieszyńskiego wyraziła wolę przynależności do Polski. Głównym argumentem polskiej dyplomacji pozostawało wskazanie, że „dzielić sztucznie Śląska Cieszyńskiego między Republikę Czechosłowacją a Rzeczypospolitą Polską wbrew woli ludności nie można”. Ibidem,teczka 701/2/19, Odpowiedź delegacji czeskiej na oświadczenie delegacji polskiej złożona dn. 22 VII 1919 r. przez posła Ignacego Daszyńskiego. Odpowiedź delegacji czeskiej na podobne postulaty Polaków była zdecydowanie negatywna. Odwoływała się do równorzędnego znaczenia kryterium demograficznego, geograficznego i historycznego w ocenie przyszłej przynależności państwowej Śląska Cieszyńskiego. Według delegatów reprezentujących stronę

konferencji Polski i Czechosłowacji, miał panować jednostronny przekaz, zgodnie z którym obrady okazały się bezcelowe jeszcze przed rozpoczęciem rozmów¹⁷. Czeskie gazety miały przedstawiać stronę polską jako tę, której nie zależało na sprawiedliwym rozstrzygnięciu sporu o Śląsk Cieszyński, podczas gdy w istocie to strona czeska poprosiła o zakończenie obrad z powodu wyjazdu do Pragi w celu skonsultowania się z rządem i uzgodnienia stanowiska.

Kolejnym przejawem antypolskich działań miało być popieranie przez władze czeskie wydawania tygodnika „Jüdisches Volksblatt” w Morawskiej Ostrawie. Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego odebrała debit pocztowy pismu, które występowało przeciw rządowi polskiemu i armii polskiej na Śląsku Cieszyńskim. Podobny przekaz publikowano w „Lidowych Nowinach”, informując o oskarżeniach pod adresem Polaków mających rzekomo dokonywać bezprawnych aresztowań ludności w Cieszynie i Bielsku. W Litomierzycach odnotowano napad ze strony grupki czeskich cywilów i żołnierzy na burmistrza doktora Prochaskę i osoby rezydujące w magistracie¹⁸.

czeska: „ludność cieszyńska w znacznej swej części tak przejściowym charakterem języka przez się używanego, jako też tradycjami kulturalnymi i gospodarczymi i poglądami społecznymi posiada orientację ku czeskiemu zachodowi, z którym wiążą ją 600-letnie stosunki prawno-państwowe, oświatowe i gospodarcze”. Ibidem. Na podstawie przywołanych stwierdzeń można wskazać brak możliwości porozumienia w sprawie Śląska Cieszyńskiego i wymuszone fiasko rozmów polsko-czeskich podczas konferencji w Krakowie. Stanowiska obu delegacji były *de facto* sprzeczne, ponieważ Czesi podważali znaczenie, przejściowego ich zdaniem, kryterium demograficznego, z kolei Polacy opierali na tym kryterium swoje główne uzasadnienie włączenia Śląska Cieszyńskiego do II RP. Obie strony odmiennie interpretowały również znaczenie kryteriów ekonomicznego, geograficznego i historyczno-kulturowego w ocenie przyszłej przynależności państwowej spornego regionu.

¹⁷ Ibidem, teczka 701/2/17, Odpis raportu rotmistrza Wacława Czaczki-Rucińskiego z dn. 20 VII 1919 r. Warto nadmienić, że raporty W. Czaczki-Rucińskiego stanowią szczególnie cenne źródło z racji naświetlania sytuacji polityczno-wojskowej oraz społecznej na Śląsku Cieszyńskim. Wartość informacyjna raportów wynika zwłaszcza z faktu, iż przywołany działacz niepodległościowy i wojskowy był oficerem łącznikowym Ministerstwa Spraw Wojskowych przy Międzysojuszniczej Komisji Plebiscytowej w Cieszynie. Rotmistrzowi przypisuje się ponadto aktywny udział w polskiej akcji propagandowej w okresie przedplebiscytowym. E. Długajczyk, *Polska konspiracja...*, s. 118. Dzięki raportom W. Czaczki-Rucińskiego Oddział II SG WP otrzymał wiele istotnych informacji na temat sytuacji społecznej na Śląsku Cieszyńskim, organizacji i dyslokacji armii czechosłowackiej oraz polityki zagranicznej rządu czeskiego w okresie przedplebiscytowym. P. Kołakowski, op. cit., s. 231–232.

¹⁸ AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/105, Pismo Sekcji Wojskowo-Dyplomatycznej Oddziału II Informacyjnego Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego do Adiutantury Generalnego Naczelnego Wodza z dn. 17 VII 1919 r. Polacy nie pozostawali dłużni Czechom w propagandzie prasowej na rzecz nakłonienia mieszkańców Śląska Cieszyńskiego do oddania właściwego głosu w spodziewanym plebiscycie. W walce propagandowej z wykorzystaniem prasy finansowano w szczególności „Wiadomości Cieszyńskie” (powiązane z Radą Narodową Księstwa Cieszyńskiego), a także „Republikę” i „Inwalidę Śląskiego” (powiązane z Głównym Komitetem Plebiscytowym). Uzupełniającą rolę odgrywały organy prasowe partii politycznych reprezentujących interesy Polaków na Śląsku Cieszyńskim. Były to w szczególności: „Głos Robotniczy”, „Głos Ludu Śląskiego”, „Gwiazdka Cieszyńska” oraz „Robotnik Śląski”. P. Pałys, *Plebiscyt, którego nie było. Droga do podziału Śląska Cieszyńskiego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2021, nr 2, s. 289; K. Szelong, *Słowo drukowane w polskiej propagandzie plebiscytowej na Śląsku Cieszyńskim (1919–1920)*, „Pamiętnik Cieszyński” 1994, t. 9, s. 97–113. Propagandzie prasowej w czeskich gazetach próbowano się przeciwsta-

Napięcia narodowościowe między Czechami a Polakami ujawniały się przy okazji pracy w kopalniach na Śląsku Cieszyńskim. Na przykład w Rychwałdzie na szybie „Albinka” Czesi zabronili kooperatywie górniczej wydawania polskim górnikom prowiantu. Często miały być napady ludności czeskiej na ludność polską¹⁹. W meldunku sytuacyjnym z 3 września 1919 roku Gustaw Szura, delegat Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego na konferencji pokojowej w Paryżu, odnotował:

w Rychwałdzie Czesi przebijają się za kobiety i po cywilnemu napadają na domy polskie, biją i rabują kobiety. Jedna z ofiar, Agnieszka Puzoniowa, żona jednego z tych, którzy się sprzeciwili strajkom w kopalniach, pokrwawiona, z dzieckiem zjawiła się dzisiaj w Radzie Narodowej, jako świadectwo barbarzyństwa czeskiego²⁰.

Przełom 1919 i 1920 roku na Śląsku Cieszyńskim przyniósł wyraźny wzrost kosztów życia dla miejscowej ludności. Jednocześnie nasiliła się agitacja bolszewicka, co wraz z rosnącymi kosztami utrzymania przyczyniło się do kolejnych strajków górników. W rezultacie masowego strajku w fabryce broni w obwodzie miejskim Witkowice w Ostrawie doszło do starć z wojskiem. Polacy pozostawali zaniepokojeni pozyskanymi informacjami, z których miało wynikać, że Czesi utrzymują obozy ćwiczebno-wojskowe dla ludności ukraińskiej. Informowano na przykład o działalności podobnego obozu w Libercu²¹. Czynniki ekonomiczne oraz niestabilna sytuacja w górnictwie na Śląsku Cieszyńskim po czeskiej stronie osłabiały położenie polskiej ludności, zwiększając jej podatność na oddziaływanie czeskiej agitacji i propagandy w okresie przedplebiscytowym.

Dodatkowym zagrożeniem dla realizacji polskich interesów narodowych na Śląsku Cieszyńskim była obecność silnej agitacji niemieckiej, popierającej dążenia czeskie w konflikcie o Śląsk Cieszyński²². Już w listopadzie 1918 roku ujawniło się duże znaczenie agitacji na rzecz Czechów, realizowanej dzięki aktywności dyrektora

wić m.in. poprzez pracę delegatów Biura Propagandy Zagranicznej, funkcjonującego przy Prezydium Rady Ministrów w latach 1920–1921. Zasadnicza aktywność delegatów dotyczyła co prawda odpowiedzi na zagrożenie propagandą niemiecką i bolszewicką, ale w ograniczonym stopniu odnosiła się też do Czechosłowacji. Por. Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego [dalej: CAW WBH], Oddział II SG WP, sygn. I.301.8.210, Sprawozdanie polityczne BPZ (brak daty dziennej).

¹⁹ Instrumentalne wykorzystywanie położenia górników na Śląsku Cieszyńskim miało być charakterystycznym sposobem szkodenia interesom polskim i wpływania na nastawienie ludności polskiej dominującej w regionie. Czesi już w I 1919 r., w momencie wybuchu wojny z II RP, mieli oskarżać stronę polską o rzekomy bolszewizm i wspieranie ruchu socjalistycznego w kopalniach cieszyńskich jako swoisty pretekst dla usprawiedliwienia podjętej akcji zbrojnej. AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka 701/2/14, Raport Jana Ciechanowskiego o sytuacji w Księstwie Cieszyńskim w związku z napadem czechosłowackich wojsk z dn. 21 I 1919 r.

²⁰ Ibidem,teczka 701/2/19, Meldunek sytuacyjny rotmistrza Czaczki-Rucińskiego z dn. 3 IX 1919 r.

²¹ Ibidem,teczka 701/2/7, Komunikat Józefa Hallera o sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej z dn. 20 I 1920 r.

²² Przy czym, jak zauważył P. Kołakowski, licznie zamieszkujące obszar przygraniczny mniejszości narodowe były w wielu aspektach wrogo lub obojętnie ustosunkowane do władz Czechosłowacji. Konsekwencje wynikające z problemu zróżnicowania narodowo-etnicznego miały być charakterystyczne zarówno dla Czechosłowacji, jak i Polski, istotnie determinując działania administracji obu państw w perspektywie rywalizacji w okresie przedplebiscytowym na Śląsku Cieszyńskim. P. Kołakowski, op. cit., s. 29.

Austriackiego Towarzystwa Górniczo-Hutniczego z siedzibą w Wiedniu (Österreichische Berg-und-Huettenengesellschaft), niejakiego Günthera. Według G. Szury 5 listopada 1918 roku Günther podpisał w Pradze dokument zobowiązujący „do wyłączenia wszystkich sił dla przyłączenia Śląska Cieszyńskiego do Czech”²³. Podobne działania agitacyjne i propagandowe ujawniono w czasie bezpośrednich starć wojсковych Polski i Czechosłowacji od stycznia do lutego 1919 roku²⁴.

Dążenia niemieckie w późniejszym czasie, czyli po zawieszeniu działań zbrojnych, miały być umotywowane osłabieniem pozycji polskiej podczas spodziewanego plebiscytu. Niemcy starali się wywołać bunt wśród górników śląskich, wzmacniając antagonizmy narodowościowe i próbując podburzyć ludność przeciwko obu państwom²⁵. 23 czerwca 1919 roku Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego musiała wprowadzić stan wyjątkowy w powiecie bielskim, co umotywowano koniecznością odpowiedzi na wystąpienia ludności niemieckiej²⁶. Z dokumentów wynika, że strona polska była jednoznacznie przekonana o poparciu interesów Czechosłowacji przez ludność niemiecką mieszkającą na Śląsku Cieszyńskim podczas planowanego plebiscytu²⁷. W praktyce oznaczało to nieskuteczność ewentualnych wysiłków polskich w propagandzie prasowej czy innych działaniach, które można by skierować do osób tej narodowości²⁸. Czynnikiem powiązanim z działaniami mniejszości niemieckiej w regionie, osłabiającym skuteczność polskich wysiłków w okresie przedplebiscytowym, okazała się aktywność organizacji ślązakowskich, skupiających rodzimą ludność zgadzającą się w różnych sprawach z Niemcami. Definiowany we współczesnej historiografii ruch ślązakowski manifestował jednocześnie hasła antypolskie oraz proniemieckie²⁹.

²³ Memoriał Gustawa Szury..., s. 35.

²⁴ Pisano, że „wśród Niemców wielu jest agitatorów przekupionych przez Czechów szerzących anarchię i agitację przeciw Wojsku Polskiemu”. AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/14, Depesza Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego z dn. 18 I 1919 r.

²⁵ Ibidem, teczka 701/2/19, Meldunek sytuacyjny rotmistrza Czaczki-Rucińskiego z dn. 1 IX 1919 r.

²⁶ J. Polak, *Bielsko i Biała na łamach „Gwiazdki Cieszyńskiej” w pierwszych latach niepodległej Polski (1918–1922)*, „Pamiętnik Cieszyński” 2017, t. 22, s. 94. W piśmiennictwie zauważono, że antypolskie działania ludności niemieckiej na Śląsku Cieszyńskim miały wpisywać się w szerszej zakrojonej akcję agitacyjno-dywerysyjną na wypadek ryzyka wojny polsko-niemieckiej o region Górnego Śląska. J. Spyra, *Niemcy na Śląsku Cieszyńskim wobec Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego i wydarzeń lat 1918–1920*, „Pamiętnik Cieszyński” 1994, t. 8, s. 65.

²⁷ AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/18, Raport MSW, Departamentu II, Sekcji Politycznej pt. Ogólna sytuacja na froncie czesko-polskim z dn. 17 VIII 1919 r.

²⁸ Działalność ugrupowań niemieckich i ślązakowskich miała być jednym z tych czynników, który skłaniał polskich działaczy cieszyńskich do odwołania terminu przeprowadzenia plebiscytu, mimo że początkowo propozycję przyjęto w Polsce jako korzystną dla II RP. J. Januszewska-Jurkiewicz, *Józef Piłsudski wobec Zaolzia (1919–1935)*, „Pamiętnik Cieszyński” 1999, t. 14, s. 71.

²⁹ Obszerniej na temat działalności separatystycznej organizacji ślązakowskich na Śląsku Cieszyńskim w analizowanych latach zob. P. Dobrowolski, *Ugrupowania i kierunki separatystyczne na Górnym Śląsku i w Cieszyńsku w latach 1918–1939*, Kraków 1972, s. 192–200. Przy czym istotne wydaje się podkreślenie dominującej roli organizacji związanych z Józefem Koźdoniem jako działaczem opowiadającym się za niepodległością regionu, co godziło w interesy Polski w okresie przedplebiscytowym na Śląsku Cieszyńskim.

Uwarunkowania międzynarodowe miały osłabiać interesy polskie w sprawie Śląska Cieszyńskiego również z innego powodu. Strona polska była przeświadczona, że przyjazne relacje Czechosłowacji i Francji osłabią polskie interesy w sprawie przynależności państwowej Śląska Cieszyńskiego. W jednej z przemówień wygłoszonych przez generała Maurice'a Pellé, ówczesnego szefa Francuskiej Misji Wojskowej w Czechosłowacji i zarazem szefa Sztabu Głównego czechosłowackiej armii, miały paść słowa świadczące o wyraźnym proczeskim nastawieniu Francji w analizowanym sporze terytorialnym. Polacy odnotowali następujące stanowisko francuskiego generała: „Francja uważa Republikę Czesko-Słowacką za najwierniejszych sprzymierzeńców i będzie wam ze wszystkich sił dopomagać. [...] Czesko-Słowacka Republika, której kraj jest otoczony ze wszystkich stron nieprzyjaciółmi, musi posiadać silną armię”³⁰. Należy jednak mieć na względzie, że stanowisko Francuskiej Misji Wojskowej w Czechosłowacji było w wielu punktach ogólnikowe i nie wyrażało jednoznacznych deklaracji za przyłączeniem Śląska Cieszyńskiego do któregośkolwiek z rywalizujących państw. Francja utrzymywała wówczas przyjazne relacje również z Polską, dążąc do zachowania równowagi terytorialnej w Europie Środkowej po zakończeniu I wojny światowej, głównie wskutek osłabienia międzynarodowej pozycji Niemiec³¹.

Interesująca pozostaje również wzmianka przekazana we wrześniu 1919 roku przez Józefa Hallera Ministerstwu Spraw Zagranicznych na temat udziału władz czeskich w tworzeniu na Śląsku Cieszyńskim ukraińskich organizacji z transportów jeńców ukraińskich z Włoch. W raporcie wysłanym do MSZ co prawda nie wymieniono przykładowych organizacji z nazwy, ale zdaniem autora wzmianki zaangażowanie władz czeskich w tej materii należało uznawać „za akt nieprzyjazny”³². Źródłem niepokoju i niepewności dla ludności polskiej pozostawały działania Czechów związane z zaopatrywaniem ich armii. Strona polska odnotowywała przejazdy przez Śląsk Cieszyński czeskich transportów wojskowych w kierunku Słowaczyny. Kolejne transporty sprzętu wojskowego miały w ocenie władz polskich stwarzać

³⁰ AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczką 701/2/14, Streszczenie przemowy gen. Pellégo na przeglądzie wojsk czechosłowackich na odcinku cieszyńskim z dn. 13 V 1919 r. Jak zauważył N. Davies, proczeskie nastawienie francuskich kół wojskowych wpłynęło na obniżenie prestiżu Francji wśród cieszyńskich kręgów politycznych i ludności polskiej na Śląsku Cieszyńskim. Powątpiewano na tej podstawie w możliwość wsparcia na arenie międzynarodowej ze strony Francuzów w osiągnięciu korzystnego dla Polski rozstrzygnięcia przynależności państwowej regionu i oczekiwano, że decyzję należy oprzeć na kryterium etnograficznym i wyniku plebiscytu. N. Davies, *Wielka Brytania a plebiscyt cieszyński 1919–1920*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1972, nr 1, s. 146. Proczeskie stanowisko Francuzów miało stanowić swoistą równowagę dla poparcia przez Francję dla Polski w sprawie Górnego Śląska. E. Orlof, *Znaczenie plebiscytu w rozwiązywaniu problemów międzynarodowych po I wojnie światowej (na przykładzie niedoszedłego plebiscytu na Śląsku Cieszyńskim, Spiszu i Orawie)*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 1997, t. 3, s. 38.

³¹ S. Sierpowski, *Niemcy w polityce międzynarodowej 1919–1939*, Poznań 1990, s. 224 i n.

³² AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczką 701/2/105, Raport Józefa Hallera do Ministerstwa Spraw Zagranicznych z dn. 19 IX 1919 r.

wśród Polaków mieszkających w regionie zagrożenie „dla uspokojenia ludności, która w transportach tych widzi przygotowanie do najazdu na Śląsk od strony Słowacczyzny”³³.

W licznych dokumentach strona polska raportowała na temat prowokacji czeskich na Śląsku Cieszyńskim w analizowanym okresie, zarówno przed formalnym wydaniem przez Radę Najwyższą decyzji o potrzebie przeprowadzenia plebiscytu, jak i po wydaniu tej decyzji 27 września 1919 roku. Informowano o celowym wywoływaniu strajków w polskich zakładach pracy, incydentach na granicy wyznaczonej linią demarkacyjną czy zatrzymywaniu pociągów jadących z Polski, a zatrzymujących się w Boguminie³⁴. Raportowano na temat zmuszania miejscowej ludności przez czeskie służby porządkowe do udziału w protestach przeciwko planom plebiscytowego rozstrzygnięcia przynależności powiatów cieszyńskiego, bielskiego i frysztackiego. Podobne protesty miały wywołać w opinii międzynarodowej przeświadczenie, że miejscowa ludność sprzeciwia się przyłączeniu do Polski. Wojsko czeskie uniemożliwiało polskim robotnikom przystąpienie do pracy w kopalniach na Śląsku Cieszyńskim. W Orłowej, podporządkowanej czeskiej administracji wskutek umowy z 5 listopada 1918 roku między polską Radą Narodową Śląska Cieszyńskiego a czeskim Krajowym Komitetem Narodowym dla Śląska, aresztowano 10 robotników, którzy rozpoczęli pracę mimo zakazu, a w Porębie podobne sankcje zastosowano wobec 2 robotników wracających z pracy. Aresztowania te oceniono jako wpisane w masową akcję, mającą wywrzeć większy nacisk na miejscową ludność³⁵. Czesi mieli stosować odmienne reguły w postępowaniu wobec pracowników czeskich i polskich, co wpisywało się w dyskryminację ludności polskiej. Nie obawiano się efektu odwrotnego od zamierzonego i oddania przez takie osoby głosu w plebiscycie za przyłączeniem Śląska Cieszyńskiego do Polski, ponieważ plebiscyt od początku traktowano jako inicjatywę nierealną do faktycznego przeprowadzenia³⁶.

W sierpniu 1919 roku po czeskiej stronie za tymczasową linią demarkacyjną przekazywano nieprawdziwe informacje, jakoby na konferencji paryskiej podjęto decyzję o przyznaniu Polsce całości Śląska Cieszyńskiego. Na tej podstawie wezwano ludność do udziału w masowej akcji protestacyjnej przeciwko Polakom oraz entencie. Działania agitacyjne wzmocniono dzięki obecności armii. W największym wieceu na ostrawskim rynku miało wziąć udział około 5000 mieszkańców, z kolei w Orłowej odnotowano udział blisko 2000 Czechów. Informowano o pojedynczych przypadkach napaści na Polaków. W kopalni węgla kamiennego w Łazach, stanowiącej część Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego, doszło do starcia czeskich dozorców i urzędników z polskimi górnikami, którym starano się uniemożliwić przystąpienie do pracy. Polakom udało się przedrzeć przez czeski kordon, lecz w odwecie Czesi mieli

³³ Ibidem, teczka 701/2/18, Telegram Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego do Ministerstwa Spraw Zagranicznych z dn. 28 VII 1919 r.

³⁴ Ibidem, Meldunek sytuacyjny D.O.G. Kraków ze Śląska Cieszyńskiego z dn. 2 IX 1919 r.

³⁵ Ibidem, Raport Józefa Hallera do Adiutantury Generalnego Naczelnego Wodza z dn. 1 IX 1919 r.

³⁶ Obszerniej na ten temat zob. J. Meissner, *Problem plebiscytu w czechosłowacko-polskim sporze terytorialnym na Śląsku Cieszyńskim w 1919 r. (do podjęcia decyzji o plebiscycie)*, „Studia Śląskie” 1977, t. 31, s. 59–84.

skorzystać z pomocy wojska i żandarmerii w celu rozpędzenia polskich górników. Prześladowania przyczyniły się do tego, że część osób nie pojawiała się w pracy. Na przykład w miejscowości Sucha Dolna do pracy w kopalni w szybie Franciszka Józefa w dniach 28–29 sierpnia zgłosiło się o kilkadziesiąt osób mniej niż zazwyczaj. Górnikom uniemożliwiono zjazd do kopalni, a zgromadzonych rozpędzono przy wykorzystaniu wojska, aresztując kilku protestujących. Podobne utrudnienia zastosowano wobec polskich górników zgłaszających się do pracy w szybie głównym kopalni w Orłowej, grożąc zerwaniem linii zjazdowej w przypadku samowolnej próby zjazdu pod ziemię. W kopalni węgla kamiennego „Dąbrowa” w powiecie frysztackim Czesi wykorzystali pomoc wojska w celu znieważania i zastosowania przemocy fizycznej wobec tych górników, którzy zjechali do pracy mimo wcześniejszego zakazu. Akcja prześladowania Polaków, ukierunkowana na uniemożliwienie górnikom przystąpienia do pracy, miała być omawiana przy udziale inżynierów, kierowników kopalń i fabryk, komendantów wojskowych, urzędników i czeskich załóg w poszczególnych zakładach³⁷. Podobne przesłanki świadczyły o zaplanowaniu czeskich działań i koordynowaniu ich przy udziale różnych wpływowych środowisk. Chodziło o sparaliżowanie aktywności zawodowej ludności polskiej na Śląsku Cieszyńskim.

Czesi mieli przekupywać część polskiej ludności produktami żywnościowymi, pobudzając tym samym antypolskie nastroje na Śląsku Cieszyńskim. Podobne praktyki służyły kupowaniu głosów na wypadek ewentualnego plebiscytu³⁸. W raporcie polskiego MSZ z sierpnia 1919 roku skrytykowano niedostateczne działania aprowizacyjne polskich władz dla ludności rodzimej na Śląsku Cieszyńskim, przy braku zaangażowania polskich urzędników. Miało to dodatkowo „podkopać” zaufanie ludności polskiej do władz II RP i zwiększyć skuteczność oddziaływania antypolskiej agitacji ze strony Czechów³⁹. Owa wzmianka wydaje się interesująca, ponieważ w dokumentach na ten temat stosunkowo rzadko zawierano tak dosadną krytykę działań polskich władz. Zasadniczo za trudne położenie polskiej ludności na Śląsku

³⁷ W gminie Poręba i miejscowości Pietwałd Czesi mieli dopuścić się najbardziej brutalnych działań przeciwko polskim robotnikom. W pierwszym przypadku czescy górnicy utworzyli szpaler, którym kazali przechodzić Polakom, bijąc ich kijami i pięściami, a osoby sprzeciwiające się takim praktykom miały być bite kolbami i klute bagnetami. Z kolei w szybie Habsburg/Postęp w Pietwałdzie strajk dozorców i inżynierów czeskich uniemożliwił pracę polskim górnikom, którzy w zależności od zmiany stanowili od 50% do 80% załogi kopalni. AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka 701/2/19, Raport rotmistrza Wacława Czaczki-Rucińskiego dla dyplomatów Ententy o strajku politycznym na Śląsku Cieszyńskim z dn. 30 VIII 1919 r.

³⁸ W piśmiennictwie wskazano na istotną rolę środków ekonomicznych w pracy plebiscytowej na Śląsku Cieszyńskim organizowanej przy wsparciu władz Czechosłowacji. Dystrybucją pomocy żywnościowej i ustalaniem cen interwencyjnych produktów zajmowała się sekcja gospodarza utworzona w strukturze organu Komisje pro plebiscit na Těšinsku. K. Szelo ng, *Środki ekonomiczne w propagandzie plebiscytowej na Śląsku Cieszyńskim (1919–1920)*, „Pamiętnik Cieszyński” 1992, t. 4, s. 48–55.

³⁹ Krytykowano również bierność strony polskiej odnośnie do zorganizowanej akcji prześladowań polskich górników na Śląsku Cieszyńskim. Pisano m.in.: „również wobec gorączkowej działalności władz czeskich nie zdołano z naszej strony zorganizować odpowiedniej akcji uświadamiającej dla przeciwdziałania robocie czeskiej”. AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka 701/2/18, Raport MSW, Departamentu II, Sekcji Politycznej pt. Ogólna sytuacja na froncie czesko-polskim z dn. 17 VIII 1919 r.

Cieszyńskim w każdej dziedzinie obwiniano niemal wyłącznie Czechów. Przekaz formułowany w sposób dość jednostronny, marginalizując znaczenie ograniczeń i słabości działań rządu II RP czy Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego.

Mimo wszystko w okresie przedplebiscytowym Polacy starali się odpowiedzieć na działania Czechów poprzez działalność reprezentantów różnych stronnictw politycznych i grup społecznych na Śląsku Cieszyńskim, skupionych w miejscowych polskich komitetach. Każda organizacja dążyła do osiągnięcia zbliżonych celów. Główne postulaty obejmowały:

- utrzymywanie stałego kontaktu z sekretariatem politycznym Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego i wykonywanie jego poleceń;
- obserwację nieprzychylnych dla Polaków działań administracji czeskiej;
- analizę nastrojów ludności polskiej;
- podtrzymywanie ducha polskości na Śląsku Cieszyńskim;
- śledzenie i raportowanie działań osób uznawanych za szkodzące sprawie polskiej w okresie przedplebiscytowym;
- przeciwdziałanie agitacji czeskiej i niemieckiej na Śląsku Cieszyńskim;
- wspieranie wydawania polskiej prasy w regionie;
- przedkładanie sekretariatowi politycznemu Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego różnego rodzaju skarg, nieporozumień oraz informacji na temat problematycznych kwestii⁴⁰.

W piśmie Ministerstwa Spraw Wojskowych do Adiutantury Generalnej Naczelnego Wodza z 27 września 1919 roku omówiono czeskie przygotowania do plebiscytu w sprawie przynależności państwowej Śląska Cieszyńskiego, Spiszu i Orawy, mimo że cały czas strona czeska sprzeciwiała się jego przeprowadzeniu. Informowano o aktywności Józefa Koźdonia, założyciela i przywódcy Śląskiej Partii Ludowej oraz sekretarza generalnego Związku Ślązaków na Śląsku Cieszyńskim. Miał on przygotowywać w Morawskiej Ostrawie grupę agitatorów, którzy po opuszczeniu regionu przez polskich żołnierzy w wyniku ustaleń Międzysojuszniczej Komisji Plebiscytowej z lipca 1920 roku mieli się przenieść do powiatu cieszyńskiego i bielskiego w celu prowadzenia działań agitacyjnych na rzecz niepodległości regionu, szkodząc tym samym polskim interesom. Jednocześnie odnotowano wysiłki Czechów polegające na próbie zjednania ludności wiejskiej na Śląsku Cieszyńskim. Przykładowe wsparcie dotyczyło użyczania do prac polowych za niewielką opłatą dzienną koni wojskowych. W Karwinie wydano z kolei odezwę, w której polecono wszystkim mieszkańcom posyłanie dzieci do szkół czeskojęzycznych. W działania agitacyjne zaangażowała się córka prezydenta Czechosłowacji, Alicja Masaryková, która w towarzystwie oficerów czeskich, angielskich i francuskich objeżdżała ważniejsze miejscowości na Śląsku Cieszyńskim, Spiszu i Orawie, „przygotowując nastrój do akcji plebiscytowej”⁴¹.

⁴⁰ Ibidem, teczka 701/2/17, Raporty nadesłane przez rotmistrza Wacława Czaczkę-Rucińskiego z dn. 23 VII 1919 r.

⁴¹ Ibidem, teczka 701/2/105, Pismo Ministerstwa Spraw Wojskowych z dn. 27 IX 1919 do Adiutantury Generalnej Naczelnego Wodza z dn. 27 IX 1919 r.

Październik i listopad 1919 roku to czas intensyfikacji czeskich przygotowań do możliwego plebiscytu w sprawie przynależności narodowej Śląska Cieszyńskiego. W raportach wymienianych między MSZ a Adiutanturą Generalną Naczelnego Wodza pojawiły się liczne wzmianki na temat działań realizowanych przez władze czeskie, wymierzonych w ludność polską. Informowano o aresztowaniach Polaków za posiadanie gazet w języku polskim, a także o zmuszaniu kierowników szkół polskich (publicznych i prywatnych) do podpisywania deklaracji zobowiązującej do służby dla państwa czeskiego. Władze czeskie wpływały na obsadę personalną w szkołach polskich oraz finansowały działalność agitatorów, którzy rozsiewali wśród miejscowej ludności nieprawdziwe informacje, jakoby władze polskie zrzekły się roszczeń terytorialnych dotyczących Śląska Cieszyńskiego⁴². W rezultacie rywalizacji polsko-czeskiej czasowo zablokowano transporty kolejowe z żywnością dla ludności polskiej. Problemy aprowizacyjne ludności cywilnej nie dotyczyły przy tym Czechów korzystających z transportów realizowanych Koleją Koszycko-Bogumińską, co miało zachęcać ludność do poparcia Czechosłowacji w perspektywie możliwego głosowania w plebiscywie⁴³.

Raporty i meldunki sytuacyjne uzyskiwane przez władze polskie na początku 1920 roku świadczyły o pogłębiających się trudnościach społecznych na Śląsku Cieszyńskim na kanwie sporu polsko-czeskiego. MSZ odnotowywało liczne przypadki wysiedlania ludności polskiej z obszarów administrowanych przez władze czeskie⁴⁴. Ludność polska miała jednocześnie wątpić w skuteczność działań rządu polskiego odnośnie do przyłączenia regionu do II RP. Coraz częściej zdarzały się napaści ze strony Polaków na osobistości niezyczliwe sprawie polskiej w kwestii Śląska Cieszyńskiego, co strona czeska wykorzystywała na arenie międzynarodowej, osłabiając wizerunek Polski w okresie przedplebiscytowym. Napady organizowano z inicjatywy oddziałów wykonawczych miejscowych komitetów plebiscytowych formowanych przez Radę Narodową Księstwa Cieszyńskiego. Podobne zachowania prowadziły

⁴² Ibidem, Raport Mieczysława Bratkowskiego do Adiutantury Generalnej Naczelnego Wodza z dn. 5 XI 1919 r. F.K. Latinik, przedstawiciel rządu II RP przy Międzysojuszniczej Komisji Plebiscytowej i wcześniejszy dowódca okręgu wojskowego w Cieszynie w wojnie Polski i Czechosłowacji, pisał: Czesi nie respektowali przepisów prawa sankcjonujących uprawnienia polskich szkół za linią demarkacyjną do kontaktu i współpracy z ośrodkami szkolnictwa w II RP. Zastępowali wydziały gminne swoimi komisjami rządzącymi, a „wszelkie protesty i zażalenia nie tylko nie odnoszą skutku, lecz system ucisku ze strony Czechów wciąż się rozwija i zaostrza”. F.K. Latinik, *Walka o Śląsk Cieszyński w r. 1919*, Cieszyn 1934, s. 121. Polityka umacniania w ten sposób pozycji narodu czeskiego kosztem pozycji mniejszości narodowych, w tym licznej grupy Polaków, zyskała jeszcze na znaczeniu po rozstrzygnięciu Rady Ambasadorów z VII 1920 r. w sprawie przynależności państwowej Śląska Cieszyńskiego. Obszerniej na ten temat zob. G. Gąsior, *Polityka narodowościowa państwa na czechosłowackim Śląsku Cieszyńskim w latach 1920–1938*, Warszawa 2020, s. 78–129.

⁴³ AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka 701/2/105, Raport Mieczysława Bratkowskiego do Adiutantury Generalnej Naczelnego Wodza z dn. 5 XI 1919 r.

⁴⁴ Przykładowo 16 III 1920 r. wysiedlono wraz z całym dobytkiem kilkadziesiąt polskich rodzin z Morawskiej Ostrawy. Ibidem,teczka 701/2/50, Telegram do Ministerstwa Spraw Zagranicznych z dn. 16 III 1920 r.

do pogłębienia problemów społecznych w regionie oraz zaognienia wrogości II RP i Czechosłowacji w okresie przedplebiscytowym⁴⁵.

Informowano o udziale żołnierzy czeskich w atakach na polską ludność, przy biernej postawie ze strony czeskiej żandarmerii. Czeskie bojówki miały odpowiadać za kolportowanie do przedstawicieli francuskiej armii na Górnym Śląsku antypolskich broszur, które dotyczyły również sytuacji na Śląsku Cieszyńskim. Drukowano tendencyjne informacje, jakoby był to region historycznie czeski, a ludność polska rzekomo dominowała nad czeską jedynie na obszarze powiatu bielskiego. Pogorszenie sytuacji społecznej na Śląsku Cieszyńskim istotnie zaniepokoiło polskie władze⁴⁶.

W odpowiedzi na nasilające się ataki i prześladowania ludności polskiej władze wojskowe powołały na przełomie 1919 i 1920 roku Tajną Organizację Wojskową (TOW), której działaniami dowodził por. Bolesław Ostrowski. Z kolei w marcu 1920 roku powstała, dowodzona przez por. Franciszka Herzoga, tajna organizacja pod nazwą Konfederacja Śląska⁴⁷. Jej zadania określono w piśmiennictwie mianem bojowo-terrorystycznych⁴⁸. Za propagandę antyczeską oraz organizowanie ludności polskiej, w tym nakłanianie do pozostania na miejscu i głosowania w przyszłym plebiscycie za przyłączeniem do Polski, odpowiadała placówka wywiadu wojskowego Ekspozytury Oddziału II NDWP w Krakowie⁴⁹. Innym przejawem wsparcia przez czynniki wojskowe sprawy polskiej w okresie przedplebiscytowym była podjęta w październiku 1919 roku decyzja Ministerstwa Spraw Wojskowych o zdemobilizowaniu na okres plebiscytu wszystkich oficerów i żołnierzy pochodzących ze Śląska Cieszyńskiego. Decyzja dotyczyła ponad 3000 osób⁵⁰. Warto nadmienić, że Czesi zaczęli formować własne organizacje, co uzasadniali potrzebą wsparcia administracji oraz żandarmerii w ochronie ludności przed polskim terrorem i działalnością propagandowo-agitacyjną⁵¹.

⁴⁵ Ibidem, Telegram do Ministerstwa Spraw Zagranicznych z dn. 16 III 1920 r.

⁴⁶ Ibidem, teczka 701/2/48, Raport Misji Koalicyjnej w Cieszynie z dn. 9 III 1920 r.

⁴⁷ Obszerniej na temat polskiej konspiracji wojskowej w okresie przedplebiscytowym zob. E. Długajczyk, *Polska konspiracja...*, s. 21–121.

⁴⁸ K. Nowak, *Polsko-czechosłowacki konflikt graniczny (1918–1920)* [w:] *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*, t. 6, red. I. Panic, Cieszyn 2015, s. 57.

⁴⁹ E. Długajczyk, *Tajny front...*, s. 13–34.

⁵⁰ P. Kołakowski, op. cit., s. 136.

⁵¹ Przykładowe organizacje to Občanská Obrana (Obrona Obywatelska) oraz kompania zapasowa, którą powołano w Morawskiej Ostrawie. P. Pałys, op. cit., s. 286–287. W piśmiennictwie ocenia się, że działalność podobnych organizacji czeskich służyła zastraszaniu i terroryzowaniu ludności polskiej żyjącej po czeskiej stronie linii demarkacyjnej. E. Długajczyk, *Polska konspiracja...*, s. 111–112. Interesujący pozostaje fakt, że w czeskiej historiografii uzasadniono funkcjonowanie organizacji, takich jak Občanská Obrana, potrzebą ochrony miejscowej ludności przed działalnością terrorystyczną ze strony polskich bojówek. Podobne stanowisko zob. J. Bílek, *Kyselá těšínská jablička. Československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938, 1945*, t. 24, Praha 2018, s. 96. We wspomnieniach czeskiego prawnika i działacza narodowego Ferdinanda Pelca pojawia się wzmianka o powołaniu organizacji na bazie wojskowej, z przygotowaniem wojskowym uczestników, co miało stanowić ważny atut w rozpoznawaniu antypolskich działań za linią demarkacyjną po stronie czeskiej. F. Pelc, „O Těšínsko”. *Vzpomínky a úvahy*, Slezská Ostrava 1928, s. 136. Można ocenić, że obecność polskich i czeskich czynników wojskowych jeszcze pogłębiała wzajemną nieufność między państwami w okresie przedplebiscytowym na Śląsku

Strona polska informowała o nierównym traktowaniu ludności polskiej i czeskiej przez Międzysojusznicy Komisję Plebiscytową dla Śląska Cieszyńskiego, Spiszu i Orawy, przybyłą do Cieszyna 30 stycznia 1920 roku. Miały o tym świadczyć na przykład częste rewizje francuskiego wojska w poszukiwaniu broni palnej wśród Polaków, przy braku podobnej aktywności po stronie czeskiej. Strona polska krytykowała pasywną postawę francuskich żołnierzy stacjonujących w Czechosłowacji, jeśli chodzi o wykrywanie składów broni, które Czesi organizowali z myślą o własnych bojówkach na Śląsku Cieszyńskim⁵².

Ludność polska oprotowała zgodę Komisji na utworzenie dla potrzeb organizacji Niemców cieszyńskich straży obywatelskiej (*Bürgerwehr*). Straż utworzono zarówno w Cieszynie, jak i Bielsku jako głównych ośrodkach miejskich regionu. Zgodę odebrano jako dodatkowe zagrożenie dla polskich interesów. Raportowano o przypadkach wypędzania polskich robotników ze Słowaczczyzny. Dla przykładu, 4 marca 1920 roku czeski patrol miał nakazać sześciu polskim robotnikom przekroczenie granicy polsko-czeskiej w Hucie Polańskiej i opuszczenie Czechosłowacji. Innym przejawem prześladowania ludności polskiej miało być usunięcie polskiego proboszcza z parafii w Rychwałdzie i osadzenie na jego miejsce Czecha. Podobne działania władz czeskich wobec ludności polskiej określono mianem „okupacji czeskiej”⁵³. Strona czeska miała zaprzeczać, jakoby popierała napaści na ludność polską, broniąc się przed Komisją argumentem, zgodnie z którym winę za podobne działania ponosiły wyłącznie czynniki niezorganizowane⁵⁴.

Ostatecznego podziału terytorialnego Śląska Cieszyńskiego dokonano decyzją Rady Ambasadorów 28 lipca 1920 roku, bez konieczności przeprowadzenia plebiscytu, ustanawiając granicę państwową na linii rzeki Olzy i grzbiecie pasma Czantorii i Stożka⁵⁵. W piśmiennictwie oceniono, że „Praga uzyskała praktycznie wszystko, na czym jej w toczącym się konflikcie zależało, a więc cały przemysł ciężki i ważną linię kolejową. [...] Z kolei Warszawa straciła to, o co się od początku upominała – najbardziej uświadomionych narodowo rodaków w całym regionie cieszyńskim”⁵⁶. Rozstrzygnięcie przyniosło głębokie rozczarowanie stronie polskiej, determinując

Cieszyńskim. Wpływała także negatywnie w wielu aspektach na położenie miejscowej ludności, która była narażona na napaści czy oskarżenia o współpracę z obcym państwem.

⁵² AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/48, Odpisy telegramów nadesłanych na temat sytuacji w Cieszynie w III 1920 r.

⁵³ Ibidem, Odpisy telegramów nadesłanych przez rotmistrza Wacława Czaczkę-Rucińskiego z dn. 25 III 1920 r.

⁵⁴ Ibidem, Odpisy telegramów nadesłanych na temat sytuacji w Cieszynie w III 1920 r. Jednocześnie jeszcze w VII 1920 r. minister spraw zagranicznych Czechosłowacji Edvard Beneš miał określić plebiscyt w sprawie Śląska Cieszyńskiego, Spisza i Orawy jako „nieudały eksperyment”, sprzeciwiając się polskim transportom wojskowym przez terytorium Czechosłowacji na tle wydarzeń wojny polsko-bolszewickiej. Argumentował to stanowisko, zasłaniając się polityką neutralności wobec konfliktu II RP i Rosji. M. Borák, *Rozmowy Polaków z Beneszem w sprawie polskich transportów wojskowych przez Czechosłowację w lipcu i sierpniu 1920 r.*, „Pamiętnik Cieszyński” 1999, t. 14, s. 111.

⁵⁵ Decyzja Konferencji Ambasadorów w sprawie Śląska Cieszyńskiego, Spisza i Orawy [w:] *Stosunki polsko-czesko-słowackie 1918–1939*, oprac. E. Orlof, A. Pasternak, Rzeszów 1994, s. 42–49.

⁵⁶ K. Nowak, op. cit., s. 66.

w istotnym stopniu dalsze napięcia polityczno-dyplomatyczne w relacjach obu państw w okresie dwudziestolecia międzywojennego⁵⁷.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

W charakterze podsumowania należy wskazać na kilka wniosków końcowych, wśród których na szczególną uwagę zasługują następujące stwierdzenia:

1. W polskiej narracji wielokrotnie wskazywano na antypolski charakter polityki i postępowania władz czeskich na Śląsku Cieszyńskim. Dominowało przekonanie, że Czesi prowadzili zorganizowaną akcję przeciwko ludności polskiej, która przeważała liczebnie w regionie, negując jednocześnie ideę samego plebiscytu w sprawie rozstrzygnięcia przynależności państwowej Śląska Cieszyńskiego.
2. W polskiej narracji wyrażono stanowisko o postępującej czechizacji Śląska Cieszyńskiego, z wykorzystaniem wysiłków administracji cywilnej oraz armii czeskiej. Informowano o paraliżowaniu polskiego szkolnictwa, propagandzie prasowej, prześladowaniu i wysiedlaniu Polaków oraz zaakcentowano rolę czeskiej propagandy zagranicznej, mającej wspierać politykę Czechosłowacji w uzyskaniu międzynarodowego poparcia w sprawie Śląska Cieszyńskiego.
3. Istotną rolę przypisywano uniemożliwianiu lub utrudnianiu przez Czechów możliwości wykonywania przez Polaków pracy w górnictwie jako kluczowym sektorze gospodarki Śląska Cieszyńskiego. Ograniczenia w dostępie do pracy przyczyniały się do pogorszenia położenia ludności polskiej w regionie.
4. Sytuacja ludności polskiej na Śląsku Cieszyńskim pogarszała się wskutek trudności ekonomicznych, z dodatkowym uwzględnieniem ograniczeń aprowizacyjnych i barier w kontaktach gospodarczo-handlowych z II RP. Czesi mieli instrumentalnie wykorzystywać polską ludność i wpływać na nastroje społeczne, dążąc do osłabienia poczucia polskości na Śląsku Cieszyńskim.
5. Czynniki prowadzącymi do pogorszenia położenia Polaków i osłabienia polskich interesów narodowych w sprawie Śląska Cieszyńskiego były obecność mniejszości niemieckiej oraz działania organizacji ślązakowskich, przeciwnych włączeniu regionu do granic administracyjnych Polski.

Analiza zaprezentowanego materiału pozwala stwierdzić, że w polskich przekazach podkreślano liczne przejawy antypolskich działań ze strony władz czeskich na Śląsku Cieszyńskim. Region pozostawał kluczowym terytorium w perspektywie możliwości analizy zróżnicowanych przejawów świadczących o polsko-czeskim antagonizmie narodowym w latach 1919–1920, narastającym zresztą w dwóch kolejnych dekadach.

⁵⁷ H. Walczak, *Stanowisko polskich ugrupowań politycznych wobec Czechosłowacji w latach 1918–1925*, Szczecin 1999, s. 64. Warto nadmienić, że polski sejm nie ratyfikował międzynarodowego postanowienia, opowiadając się tym samym za tymczasowością podziału Śląska Cieszyńskiego.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych

Zbiór druków ulotnych, sygn. 2/56/0/2/75

Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce

Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/7

Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/14

Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/17

Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/18

Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/19

Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/48

Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/50

Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/105

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego

Oddział II SG WP, sygn. I.301.8.210

Dokumenty drukowane

Borák M., *Rozmowy Polaków z Beneszem w sprawie polskich transportów wojskowych przez Czechosłowację w lipcu i sierpniu 1920 r.*, „Pamiętnik Cieszyński” 1999, t. 14, s. 110–118.

Decyzja Konferencji Ambasadorów w sprawie Śląska Cieszyńskiego, Spisza i Orawy [w:] *Stosunki polsko-czesko-słowackie 1918–1939*, oprac. E. Orlof, A. Pasternak, Rzeszów 1994, s. 42–49.

Memoriał Gustawa Szury, delegata Rady Narodowej Śląska Cieszyńskiego, z dn. 29 XII 1918 r. złożony we francuskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych [w:] *Akty i dokumenty dotyczące sprawy granic Polski na Konferencji Pokojowej w Paryżu 1918–1919*, cz. IV: *Śląsk Cieszyński, Spisz i Orawa*, Paryż 1926, s. 19–59.

Pismo Wydziału Kontroli do Departamentu Politycznego MSZ z dn. 8 III 1919 r. zawierające informacje o sprawach polskich na konferencji pokojowej [w:] *Polskie dokumenty dyplomatyczne, styczeń–maj 1919*, red. S. Dębski, Warszawa 2016, s. 440–447.

Protokoły posiedzeń plenarnych Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego (1918–1920), cz. I, oprac. E. Długajczyk, M. Skrzypek, Cieszyn 2016.

Protokoły posiedzeń plenarnych Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego (1918–1920), cz. II, oprac. E. Długajczyk, M. Skrzypek, Cieszyn 2016.

Sprawy polskie na Konferencji Pokojowej w Paryżu w 1919 r. Dokumenty i materiały, t. 2, red. R. Bierzanek, J. Kukułka, K. Lapter, Warszawa 1967.

Dzienniki, pamiętniki, wspomnienia

Pelc F., „*O Těšínsko*”. *Vzpomínky a úvahy*, Slezská Ostrava 1928.

Opracowania

- Balcerak W., *Powstanie państw narodowych w Europie Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 1974.
- Balcerak W., *Stosunki polsko-czechosłowackie 1918–1939. Uwarunkowania i determinanty* [w:] *Stosunki polsko-czechosłowackie a rewolucje ludowo-demokratyczne*, red. W. Balcerak, Wrocław 1980, s. 9–25.
- Bílek J., *Kyselá těšínská jablička. Československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938, 1945*, t. 24, Praha 2018.
- Cybulski B., *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego (1918–1920). Studium historyczno-prawne*, Opole 1980.
- Cybulski B., *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego. Próba oceny działalności i dokonania*, „Pamiętnik Cieszyński” 1994, t. 8, s. 37–54.
- Davies N., *Wielka Brytania a plebiscyt cieszyński 1919–1920*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1972, nr 1, s. 139–165.
- Długajczyk E., *Polska konspiracja wojskowa na Śląsku Cieszyńskim w latach 1919–1920*, Katowice 2005.
- Długajczyk E., *Tajny front na granicy cieszyńskiej. Wywiad i dywersja w latach 1919–1939*, Katowice 1993.
- Dobrowolski P., *Ugrupowania i kierunki separatystyczne na Górnym Śląsku i w Cieszyńskiem w latach 1918–1939*, Kraków 1972.
- Essen A., *Edvard Beneš z perspektywy Warszawy w latach 20. i 30.*, „Dzieje Najnowsze” 2000, nr 32 (3), s. 79–88.
- Essen A., *Polityka Czechosłowacji w Europie Środkowej w latach 1918–1932*, Kraków 2006.
- Gawron K., *Stosunki polsko-czechosłowackie w latach 1918–1939 jako przyczynek do badań nad konfederacją polsko-czechosłowacką 1939–1943* [w:] *Wiek XX. Studia z historii myśli politycznej i idei*, red. P. Tomaszewski, Toruń 2004, s. 47–78.
- Gąsior G., *Polityka narodowościowa państwa na czechosłowackim Śląsku Cieszyńskim w latach 1920–1938*, Warszawa 2020.
- Gruchała J., *Czeskie stronnictwa polityczne wobec konfliktu cieszyńskiego (1919–1920)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1996, z. 4, s. 463–485.
- Janák D., *Československo-polské vztahy v letech 1945–1989* [w:] *Konflikt – rywalizacja – współpraca w Europie Środkowej w XX–XXI wieku. Meandry stosunków polsko-ceskich*, red. T. Skibiński, D. Janak, R. Zenderowski, Warszawa 2021, s. 135–168.
- Januszewska-Jurkiewicz J., *Józef Piłsudski wobec Zaolzia (1919–1935)*, „Pamiętnik Cieszyński” 1999, t. 14, s. 65–85.
- Jelínek P., *Zahraněčně-politické vztahy Československa a Polska 1918–1924*, Opava 2009.
- Kacíř P., *Obsazení Těšínska v roce 1919 – k některým aspektům československo-polského územního sporu* [w:] *Slezsko v dějinách českého státu*, red. M. Borák, Opava 1998, s. 302–310.
- Kacíř P., *Terrorismus na Těšínském Slezsku v souvislosti s přípravou plebiscitu v letech 1919–1920* [w:] *Śląsk Cieszyński u zarania polskiej i czechosłowackiej niepodległości 1918–1920*, red. K. Nowak, Cieszyn 1999, s. 61–68.

- Kamiński M.K., *Konflikt polsko-czeski 1918–1921*, Warszawa 2003.
- Kamiński M.K., *Problem wycofania wojsk czeskich z części Śląska Cieszyńskiego między Wisłą a Olzą (luty 1919 r.)*, „Dzieje Najnowsze” 2000, nr 32(3), s. 35–60.
- Kołąkowski P., *Między Warszawą a Pragą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918–1939*, Warszawa 2009.
- Latinik F.K., *Walka o Śląsk Cieszyński w r. 1919*, Cieszyn 1934.
- Lewandowski K., *Stosunki polsko-czechosłowackie w latach 1918–1939* [w:] *Przyjaźnie i antagonizmy. Stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918–1939*, red. J. Żarnowski, Wrocław 1977, s. 239–250.
- Meissner J., *Problem plebiscytu w czechosłowacko-polskim sporze terytorialnym na Śląsku Cieszyńskim w 1919 r. (do podjęcia decyzji o plebiscycie)*, „Studia Śląskie” 1977, t. 31, s. 59–84.
- Miszewski D., *Aktywność polityczna mniejszości polskiej w Czechosłowacji w latach 1920–1938*, Toruń 2002.
- Nowak K., *Polsko-czechosłowacki konflikt graniczny (1918–1920)* [w:] *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*, t. 6, red. I. Panic, Cieszyn 2015, s. 56–63.
- Orlof E., *Znaczenie plebiscytu w rozwiązywaniu problemów międzynarodowych po I wojnie światowej (na przykładzie niedosłego plebiscytu na Śląsku Cieszyńskim, Spiszu i Orawie)*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 1997, t. 3, s. 37–42.
- Pałys P., *Plebiscyt, którego nie było. Droga do podziału Śląska Cieszyńskiego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2021, nr 2, s. 271–294.
- Pilarski S., *Zarys stosunków polsko-czechosłowackich 1918–1933*, Toruń 2008.
- Polak J., *Bielsko i Biała na lamach „Gwiazdki Cieszyńskiej” w pierwszych latach niepodległej Polski (1918–1922)*, „Pamiętnik Cieszyński” 2017, t. 22, s. 89–123.
- Przeperski M., *Nieznośny ciężar braterstwa. Konflikty polsko-czeskie w XX wieku*, Kraków 2016.
- Sierpowski S., *Niemcy w polityce międzynarodowej 1919–1939*, Poznań 1990.
- Skrzypek M., *Integracja i dezintegracja Śląska Cieszyńskiego w świetle zmian przynależności państwowej po 1918 roku* [w:] *Śląsk Cieszyński. Granice – przynależność – tożsamość*, red. J. Spyra, Cieszyn 2008, s. 45–62.
- Spyra J., *Niemcy na Śląsku Cieszyńskim wobec Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego i wydarzeń lat 1918–1920*, „Pamiętnik Cieszyński” 1994, t. 8, s. 55–76.
- Stępiak A., *Kwestia narodowa a społeczna na Śląsku Cieszyńskim pod koniec XIX i na początku XX wieku (do 1920 roku)*, Katowice 1986.
- Szelong K., *Podłoże organizacyjne akcji plebiscytowej na Śląsku Cieszyńskim* [w:] *Z najnowszych dziejów Śląska Cieszyńskiego*, red. M.W. Wanatowicz, Katowice 1992, s. 29–63.
- Szelong K., *Słowo drukowane w polskiej propagandzie plebiscytowej na Śląsku Cieszyńskim (1919–1920)*, „Pamiętnik Cieszyński” 1994, t. 9, s. 97–113.
- Szelong K., *Środki ekonomiczne w propagandzie plebiscytowej na Śląsku Cieszyńskim (1919–1920)*, „Pamiętnik Cieszyński” 1992, t. 4, s. 48–63.
- Szklarska-Lohmannowa A., *Polsko-czechosłowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918–1925*, Wrocław 1967.
- Szymiczek F., *Walka o Śląsk Cieszyński w latach 1914–1920*, Komorów 2010.
- Valenta J., *Kilka uwag o koncepcjach polityki zagranicznej Czechosłowacji i Polski w okresie międzywojennym 1918–1939* [w:] *Stosunki polsko-czesko-słowackie w latach 1918–1945*, red. E. Orlof, Rzeszów 1992, s. 19–28.
- Valenta J., *Polska i Polacy w oczach Czechów*, „Dzieje Najnowsze” 1995, z. 2, s. 135–142.

Walczak H., *Stanowisko polskich ugrupowań politycznych wobec Czechosłowacji w latach 1918–1925*, Szczecin 1999.

Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego, red. J. Valenta, Ostrawa–Praga 1992.